

УДК 340.12

Кагадій Микола Іванович –

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
Київський національний університет
технологій та дизайну

Mykola I. Kahadii –

candidate of juridical sciences,
senior fellow,

Kyiv National University of Technologies and Design
(2, Nemirovich-Danchenko Street, Kyiv, 01011, Ukraine)

Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства

В статті досліджуються конституції зарубіжних країн як об'єкт порівняльного правознавства. Аргументується позиція автора щодо конституцій країн близького зарубіжжя. Визначається коло конституцій зарубіжних країн як об'єкта порівняння. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституції зарубіжних країн, близьке зарубіжжя, порівняльне правознавство, об'єкт порівняльного правознавства.

В статье исследуются конституции зарубежных стран как объект сравнительного правоведения. Аргументируется позиция автора относительно конституций стран ближнего зарубежья. Определяется круг конституций зарубежных стран как объекта сравнения. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституции зарубежных стран, ближнее зарубежье, сравнительное правоведение, объект сравнительного правоведения.

M.I. Kahadii Constitutions of Foreign Neighboring Countries as an Object of Comparative Law

The article examines constitutions of foreign countries as an object of comparative law. The author makes conclusions: 1) comparative law is the legal science; 2) it is characterized by its own subject and object of research; 3) the basic laws of foreign countries are divided into the Constitution and foreign countries; 4) in the works of modern constitutionalists are not defined: a) the constitutions of neighboring countries; b) the characteristics of the mentioned constitutions as an object of comparative law.

Argued position of the author regarding the constitutions of the CIS countries. The Constitution of the neighboring countries are the principal laws of independent States, formed from the subjects of the Federation, the former Soviet Union, have the highest legal force and similar sense and regulate political, economic, linguistic, religious, social, cultural and other relations and is the core of the national legal system of a particular country.

The scope of constitutions of foreign countries as object of comparison. The Constitution of foreign CIS, such as Belarus, Moldova, Russian Federation, Ukraine, Estonia, Latvia, Lithuania, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan are the object of comparative law.

Offers conclusions and recommendations. It is recommended to compare specific institutions of the constitutions of the States named, namely: a) the foundations of their constitutional system; b) legal status of man and citizen; c) forms of direct democracy; d) securing the constitutional status of the device of neighboring countries; e) the procedure for the adoption and amendments to the Constitution of the said States, and the like.

Keywords: Constitution of foreign countries, near abroad, comparative law, the object of comparative law.

Постановка проблеми. Проблема дослідження конституцій зарубіжних країн, як джерела конституційного права зарубіжних країн постійно знаходиться у полі зору науковців і має важливе теоретичне і практичне значення в науці конституційного права. Здійснювалися спроби порівняння конституцій окремих зарубіжних країн з конституцією України. Конституції зарубіжних країн як об'єкт порівняльного правознавства поки що ніким не досліджувалися.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблеми висвітлюються різними авторами в монографіях, підручниках, посібниках, наукових статтях, доповідях і повідомленнях. Серед них праці: В.О. Боняк, С.Д. Гусарева, Р.Давіда, Д.В.Лук'янова, А.Ю. Олійника, С.П. Погребняк, О.Л. Слюсаренко, М.В. Старинського, О.Д. Тихомирова, В.Д. Ткаченко, В.А.Шувалова та ін. Ними порівнювалися правові сім'ї, національні правові системи, галузі права та законодавства, окремі інститути і норми права.

Метою дослідження є вивчення конституцій країн близького зарубіжжя як об'єкта порівняльного правознавства.

Відповідно до мети задачами даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо порівняльного правознавства та характеристики конституцій країн близького зарубіжжя як об'єкта порівняльного правознавства; б) формулювання поняття конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкта порівняльного правознавства; в) пропозиція висновків і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню проблем порівняльного правознавства присвячували свої наукові праці теоретики права та конституціоналісти. Так, В.О. Боняк, порівнюючи діяльність органів внутрішніх справ України з Європейською поліцією, визначає напрями їх співпраці, які спрямовані на розвиток: а) взаємодії з Європолем і країнами Європейського Союзу; б) спільних дій боротьби з транснаціональною злочинністю; в) імплементації міжнародних договорів у сфері забезпечення прав людини; г) контролю з боку суспільства за діяльністю силових відомств; г) передового досвіду організації та діяльності поліцейських органів країн ЄС щодо протидії

злочинності та забезпечення громадського порядку [1, с. 6].

Отже, порівнюючи напрями співпраці правоохоронних органів України і зарубіжних європейських країн ми можемо дійти висновку про необхідність удосконалення законодавства України, включаючи і сферу забезпечення конституційних прав людини і громадянина.

С.Д. Гусарев, разом з А.Ю. Олійником та О.Л. Слюсаренко акцентують увагу на тому, що порівняння правових явищ виникло одночасно з виникненням права. На їх думку, ще Аристотель, готуючи свій трактат про політику, вивчив і порівняв 153 конституції грецьких та варварських міст. Вони підкреслюють, що порівняльне правознавство слід розглядати як ефективний засіб удосконалення національного права і законодавства [2, с. 199].

Отже, автори навчального посібника з теорії права та держави підкреслюють, судячи з досліджень Аристотеля можна стверджувати, що конституції різних країн світу уже з давніх часів були об'єктом порівняльного правознавства.

Відомий французький учений Р. Давід у своїй юридичній праці “Основи правових систем сучасності” головне завдання порівняльного правознавства бачив у взаєморозумінні та співробітництві народів світу. Він прагнув показати розвиток порівняльного правознавства, його сучасне значення для історії, філософії і теорії права, потребу для удосконалення національного права, міжнародного публічного і приватного права, їх уніфікацію, роль компаративістів в цьому процесі, взаємозв'язок порівняльного права і соціології права, важливість дослідження структури, системи і джерел права для різних правових сімей, множинність правових систем у сучасному світі та завдання компаративістів, які мають виявляти різницю між правом національним і тим, що досліджується [3, с. 7-28].

Отже, Р. Давід стверджує, що право різних правових систем сучасності має власну, притаманну лише йому структуру, систему і джерела. Джерелами романо-германського права є конституція, закони та підзаконні нормативно-правові акти.

С.П. Погребняк разом з В.Д. Ткаченко, даючи загальну характеристику порівняльного правознавства, досліджують його: а) як метод, науку, навчальну дисципліну; б) виникнення; в)

предмет і метод; г) об'єкти; г) функції; д) місце в системі юридичних наук; е) значення та види досліджень. Вони підкреслюють, що об'єктом дослідження порівняльного правознавства є держава, право або правова реальність. Як окремих об'єктів порівняльного правознавства С.П. Погребняк і В.Д. Ткаченко розглядають закони і вважають їх найбільш поширеним видом з об'єктів порівняльного правознавства. Це пояснюється, головним чином, потребами законотворчості. Доступність іноземних законів робить їх придатним нормативним джерелом для порівняння і використання [4].

Отже, серед об'єктів порівняльного правознавства С.П. Погребняк і В.Д. Ткаченко розглядають закони, включаючи і основні, тобто конституції зарубіжних держав.

М.В. Старинський, дослідивши порівняльне правознавство як засіб міжнародної інтеграції та співробітництва в навчальному посібнику “Порівняльне банківське право” підкреслює, що порівняльне правознавство слід розглядати як ефективний засіб забезпечення удосконалення національного права. Адже глибоке розуміння всіх переваг і недоліків власної системи права можливе лише за умови знання того, чим вона відрізняється і що є спільного з правом інших країн. Саме тому вивчення і порівняння досвіду правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності інших держав дає багатий матеріал для полегшення розуміння сутності і пошуку шляхів вирішення правових проблем своєї країни [5].

Отже, М.В. Старицький вважає порівняння галузей українського права і права зарубіжних країн світу ефективним засобом забезпечення удосконалення національного права. Враховуючи той факт, що конституційне право України є галуззю українського права, порівняння конституцій різних країн світу є ефективним засобом удосконалення національного конституційного права.

О.Д. Тихомиров у своїй монографії дослідив філософсько-методологічні засади юридичної компаративістики. Він підкреслив актуальність і необхідність філософсько-правових досліджень концептуальних засад юридичної компаративістики як сучасного етапу розвитку порівняльного правознавства в умовах пізнього постмодерну. Дослідив основні завдання серед яких: а) природу компаративізму

як світоглядного підґрунтя пост-постмодерну; б) історію і сучасний стан порівняльних досліджень у соціально-гуманітарних науках, можливості використання досвіду їх проведення в порівняльному правознавстві; в) експлікацію змісту поняття юридичної компаративістики шляхом аналізу множини його інтерпретацій та еволюції відповідно до періодів розвитку науки; г) філософські основи компаративізму та особливості їх прояву у сфері права в контексті “неуніверсальності” права, його глобалізації і плюралізації; г) методологічне значення наукознавчих підходів до досліджень юридичної компаративістики; д) особливості методології юридичної компаративістики. Сформулював висновки і рекомендації щодо юридичної компаративістики та подальший розвиток порівняльного правознавства. Це потребує філософських і наукознавчих досліджень на основі теоретичних і методологічних підходів напрацьованих у соціально-гуманітарних науках, а з виходом за межі науки та європейської цивілізації пов'язується охоплення практичних, буденних та інших проявів компаративізму в неєвропейських цивілізаціях, у яких наука не є домінуючою формою світогляду, а право – найбільш ефективним соціальним регулятором [6].

Отже, О.Д. Тихомиров сприйняв спробу показати філософсько-методологічні засади юридичної компаративістики та їх вплив на подальший розвиток порівняльного правознавства. Ним же сформульована ідея про те, що у неєвропейських цивілізаціях наука не є домінуючою формою світогляду, а право – не єдиним соціальним регулятором.

Професор В.А. Шувалова, проаналізувавши значний обсяг конституцій зарубіжних країн, пропонує своє бачення і розуміння: 1) поняття конституцій, їх найвищу юридичну силу та пряму дію конституційних норм; 2) зміст конституції в якій включається: а) правовий статус людини; б) основи суспільного і державного ладу; в) конституційний контроль чи нагляд; г) регулювання міжнародних проблем; 3) форма і структура конституцій; 4) підготовки, прийняття, зміни, скасування конституцій та ін. [7, с. 13-21].

Отже, В.А. Шувалова довела той факт, що конституції зарубіжних країн є об'єктом порівняльного правознавства. Але дослідження і

порівняння конституцій країн світу завдання не одної наукової праці, що спонукає порівнювати конституції окремих країн (у нашому випадку країн близького зарубіжжя).

Таким чином, проаналізувавши існуючі праці вчених можемо стверджувати: 1) порівняльне правознавство є юридичною наукою; 2) воно характеризується власним предметом і об'єктом дослідження; 3) основні закони зарубіжних країн поділяють на конституції далекого і близького зарубіжжя; 4) у роботах сучасних конституціоналістів відсутні визначення: а) конституцій держав близького зарубіжжя; б) характеристики названих конституцій як об'єкта порівняльного правознавства.

Виникає питання щодо розуміння поняття конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкта порівняльного правознавства. По-перше, слід визначити які саме держави відносяться до близького зарубіжжя. Серед науковців існує декілька характеристик конституцій зарубіжних країн близького зарубіжжя. Так, В.М. Шаповал, характеризуючи названі конституції, застосовує поняття конституцій країн, що утворилися на теренах СРСР [8]. Деякі інші автори вважають державами близького зарубіжжя країни, що входять до Співдружності незалежних держав.

Отже, в сучасній науці конституційного права не існує розуміння “змісту країн близького зарубіжжя”, а також терміну “конституції країн близького зарубіжжя”. Одним з наших завдань є формулювання цих визначень.

Вперше словосполучення "близьке зарубіжжя" стало застосовуватися дисидентами в СРСР щодо країн соціалістичного табору. Потім його вжив міністр закордонних справ Росії А. Козирев щодо колишніх республік СРСР, а також член президентської ради А. Мігранян, заступник міністра оборони А. Кокошин та ін. Зараз це стійке словосполучення, яке застосовується вже не тільки щодо Росії, але й інших країн [9]. На нашу думку, до країн близького зарубіжжя слід відносити такі країни: а) які утворилися після розпаду Київської Русі (Білорусію, Молдавію, Росію, Україну; б) Прибалтики (Естонію, Латвію, Литву); в) Закавказзя (Азербайджан, Вірменію, Грузію); г) середньої Азії (Казахстан, Киргизію, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан).

Названі країни мають власні конституції, які слід вважати конституціями країн близького зарубіжжя та об'єктом порівняльного правознавства. Постає питання щодо використання термінів “близьке чи близьке” зарубіжжя? Фахівці мовної культури журналіста обґрунтовують, що при окресленні зарубіжжя треба вживати вислів близьке, а не ближнє зарубіжжя [10]. Ми з ними погоджуємося. Будь яке поняття має власне визначення та ознаки. Ознаками конституцій близького зарубіжжя, як об'єкта порівняльного правознавства є: а) це конституції держав, які утворилися із суб'єктів федерації Союзу РСР, що припинив своє існування; б) мають схожий зміст і найвищу юридичну силу; в) регулюють схожі політичні, економічні, мовні, релігійні, соціальні, культурні та інші відносини; г) характеризуються як основні закони незалежних держав.

Отже, конституції країн близького зарубіжжя – це основні закони незалежних держав, що утворилися із суб'єктів федерації бувшого Союзу РСР, мають найвищу юридичну силу, схожі за змістом, регулюють політичні, економічні, мовні, релігійні, соціальні, культурні та інші найбільш важливі суспільні відносини і є ядром національної правової системи конкретної країни.

Об'єктом порівняльного правознавства є сукупність явищ і процесів об'єктивної дійсності, що їх досліджує наука в процесі пізнання свого предмета. Серед таких явищ і процесів виділяють: 1) правову дійсність, або правову реальність — загальний об'єкт порівняльного правознавства як юридичної науки (стан і зміни у державно-правовій сфері: процеси розвитку іноземних держав, їхньої політики в правовій сфері тощо); 2) правові сім'ї — специфічний об'єкт порівняльного правознавства. Інші юридичні науки досить рідко звертаються до дослідження правової сім'ї, тоді як для порівняльного правознавства — це один з основних об'єктів. Вивчення романо-германської, англо-американської, релігійно-традиційної та інших правових сімей збагачує знання про правову картину світу; 3) правові системи окремих держав — один з найважливіших об'єктів порівняльного правознавства; 4) правові вчення, концепції і правові погляди. Для порівняльного правознавства традиційним є вивчення

насамперед розбіжностей у рівнях національної правової свідомості і правової культури; 5) національне законодавство [4]. У підручнику Порівняльне правознавство за редакцією В.Г. Ткаченка підкреслюється, що національне законодавство, як об'єкт порівняльного правознавства часто привертає увагу компаративістів, оскільки дозволяє їм дослідити загальні характеристики законодавчих систем, тенденції їхнього розвитку, основні особливості. Йдеться, зокрема, про порівнянність критеріїв класифікації галузей, предметів і обсягів регулювання в межах галузей, про співвідношення різних галузей. Завдяки таким дослідженням установлюється реальна роль закону у системі джерел права [4].

М.В. Старинський серед об'єктів порівняльного правознавства виділяє конституції зарубіжних країн. На його думку, вивченню і порівнянню підлягають у першу чергу діючі нормативно-правові акти і норми. У число об'єктів вивчення і порівняння можуть включатися також скасовані законодавчі акти, які фактично втратили своє значення, а також проекти актів по відповідному питанню. Для одержання матеріалів і інформації, необхідних у роботі з порівняльного аналізу законодавства, використовуються: 1) інформаційні фонди парламентів, урядів, міністерств юстиції зарубіжних держав; 2) фонди нормативних актів і фонди наукових бібліотек, наукових інститутів, і насамперед Інститутів законодавства і порівняльного правознавства; 3) матеріали засобів масової інформації; 4) інформаційні фонди інших органів і організацій (судово-прокурорських органів, республіканських і університетських бібліотек, науково-дослідних інститутів і т.д.) [5].

Отже, досліджуючи об'єкти порівняльного правознавства вище вказані автори погоджуються з тим, що нормативно-правові акти, система законодавства конкретної держави чи групи держав є об'єктом порівняння в число яких входять і конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя.

Порівняння конституцій близького зарубіжжя можливе як усіх вище перерахованих держав, так і окремих їх груп. На нашу думку, порівняння конституцій може здійснюватися у межах визначеної групи. Так, можуть порівнюватися конституції Республіки Білорусь,

Республіки Молдови, Російської Федерації, України. Серед Прибалтійських держав об'єктами порівняння є конституції республік Естонії, Латвії, Литви. У країнах Закавказзя порівнюються конституції республік Азербайджану, Вірменії, Грузії. У країнах середньої Азії об'єктами порівняльного правознавства слід назвати конституції республік Казахстан, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану. Порівнювати слід окремі інститути конституцій названих республік, а саме: а) основ їх конституційного ладу; б) правового статусу людини і громадянина; в) форм безпосередньої демократії в республіках; г) закріплення конституційного статусу апарату держав названих країн; г) порядок прийняття і внесення змін до конституцій згаданих держав тощо.

Метою проведення порівняння є потреба: а) законодавчого оформлення і реалізація великих конституційних і управлінських реформ; б) регулювання і реалізація економічної реформи (особливо питання власності, приватизації, роздержавлення, створення і забезпечення функціонування єдиного ринку), забезпечення договірної дисципліни, господарських зв'язків; питання грошової, кредитної і податкової систем, ціноутворення; в) регулювання міжнаціональних і міжрегіональних відносин і нормативний дозвіл виникаючих на цьому ґрунті конфліктів; г) основні права людини: їхнє регулювання і ступінь соціально-правової захищеності й охорони; д) законодавче регулювання соціально-культурної сфери, інші найважливіші сфер тощо [5]. На нашу думку, слід відзначити і таку мету як боротьба з корупцією та хабарництвом.

Отже, конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя таких як республіки Білорусь, Молдова, Російська Федерація, Україна, Естонія, Латвія, Литва, Азербайджан, Вірменія, Грузія Казахстан, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану є об'єктом порівняльного правознавства.

Підводячи підсумок дослідженню, пропонуємо наступні висновки і рекомендації:

1. Проаналізувавши існуючі праці вчених робимо висновок: 1) порівняльне правознавство є юридичною наукою; 2) воно характеризується власним предметом і об'єктом дослідження; 3) основні закони зарубіжних країн поділяють на

конституції далекого і близького зарубіжжя; 4) у роботах сучасних конституціоналістів відсутні визначення: а) конституцій держав близького зарубіжжя; б) характеристики названих конституцій як об'єкта порівняльного правознавства.

2. Конституції близького зарубіжжя – це основні закони незалежних держав, що утворилися із суб'єктів федерації бувшого Союзу РСР, мають найвищу юридичну силу і схожий зміст та регулюють політичні, економічні, мовні, релігійні, соціальні, культурні та інші відносини і є ядром національної правової системи конкретної країни.

3. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя таких як республіки Білорусь, Молдова, Російська Федерація, Україна, Естонія,

Латвія, Литва, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану є об'єктом порівняльного правознавства.

4. Рекомендуємо порівнювати окремі інститути конституцій названих держав, а саме: а) основ їх конституційного ладу; б) правового статусу людини і громадянина; в) форм безпосередньої демократії; г) закріплення конституційного статусу апарату держав близького зарубіжжя; г) порядок прийняття і внесення змін до конституцій згаданих держав тощо.

Список використаних джерел:

1. Боняк В. О. Поліція Європейського Союзу та органи внутрішніх справ України: сучасні вектори співпраці / В. О. Боняк // Юстиція, свобода і безпека як сфери європейської інтеграції України : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 3 березня 2014 р.) за ред. В. О. Серьогіна. – Харків : Рейтинг, 2014. – С. 3-7.
2. Гусарєв С. Д. Теорія права і держави : навчальний посібник / С. Д. Гусарєв. – Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 270 с.
3. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози : пер. с фр. В. А. Туманова. – М. : Международ. отношения, 1996. – 400 с.
4. Порівняльне правознавство : підручник / за ред. В. Г. Ткаченка. – Х. : Право, 2003. – 492 с.
5. Старинський М. В. Порівняльне банківське право : навчальний посібник / М. В. Старинський. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 299 с.
6. Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы / А. Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2005. – 334 с.
7. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник / В. О. Ріяка (керівник авт. кол.), В. С. Семенов, М. В. Цвік та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 512 с.
8. Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К. : Укр. Прав. Фондація. Вид-во «Право», 1996. – 544 с.
9. Близьке зарубіжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/>.
10. Близьке зарубіжжя чи Ближнє зарубіжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mybiblioteka.su/9-103880.html>.

References

1. V. O. Boniak, Politsiia Yevropeiskoho Soiuzu ta orhany vnutrishnikh sprav Ukrainy: suchasni vektory spivpratsi / V. O. Boniak // Yustytsiia, svoboda i bezpeka yak sfery yevropeiskoi intehratsii Ukrainy : materialy “kruhloho stolu” (m. Kharkiv, 3 bereznia 2014 r.) za red. V. O. Serohina. – Kharkiv : Reitynh, 2014. – Pp. 3-7.
2. S. D. Husarev, Teoriia prava i derzhavy : navchalnyi posibnyk / S. D. Husarev. – Kyiv : Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv “Pravova yednist,” 2008. – 270 p.
3. R. David, Osnovnie pravovie sistemi sovremennosti / R. David, K. Zhoffre-Spinozi : per. s fr. V. A. Tumanova. – M. : Mezhdunarod. otnosheniya, 1996. – 400 p.
4. Porivnialne pravoznavstvo : pidruchnyk / za red. V. H. Tkachenka. – Kh. : Pravo, 2003. – 492 p.

5. M. V. Starynskyi, Porivnialne bankivske pravo : navchalnyi posibnyk / M. V. Starynskyi. – Sumy : VTD “Universytetska knyha,” 2006. – 299 p.
6. A. D. Tikhomirov, Yuridicheskaya komparativistika: filosofskie, teoreticheskie i metodologicheskie problem / A. D. Tikhomirov. – K. : Znannia, 2005. – 334 p.
7. Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain : navch. posibnyk / V. O. Riiaka (kerivnyk avt. kol.), V. S. Semenov, M. V. Tsvik ta in. ; za zah. red. V. O. Riiaky. – K. : Yurinkom Inter, 2002. – 512 p.
8. Konstytutsii novykh derzhav Yevropy ta Azii / uporiad. S. Holovatyi. – K. : Ukr. Prav. Fundatsiia Vydvo “Pravo,” 1996. – 544 p.
9. Blyzke zarubizhzhia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://znaimo.com.ua/>.
10. Blyzke zarubizhzhia chy Blyzhnie zarubizhzhia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mybiblioteka.su/9-103880.html>.